

Προοίμιο για την ταινία «Φθινοπωρινή Σονάτα» του Ingmar Bergman (17/3/2012)

Κατερίνα Σταύρακα (απόφοιτος), Έλενα Όλγα Χρηστίδη (τελειόφοιτος) του τομέα ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

Ο Ingmar Bergman κατά τη διάρκεια γυρίσματος

Η ταινία που επιλέξαμε να προβάλλουμε είναι η Φθινοπωρινή Σονάτα του Σουηδού σκηνοθέτη Ingmar Bergman. Η επιλογή της συγκεκριμένης ταινίας έγινε με βάση το έντονο ψυχαναλυτικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει, στοιχείο που χαρακτηρίζει πολλές από τις ταινίες του Σουηδού σκηνοθέτη ή διαφορετικά του «μετρ της ψυχανάλυσης» όπως συχνά τον αποκαλούν.

Η ταινία γυρίστηκε το 1978 και σκιαγραφεί τη σχέση μεταξύ μητέρας και κόρης. Μια μητέρα που παραμέλησε την οικογένειά της για χάρη της καριέρας της ως πιανίστρια, ξανασμίγει με την μεγαλύτερη κόρη της έπειτα από χρόνια και επιχειρεί να συμφιλιωθεί μαζί της κατά τη διάρκεια μιας νύχτας γεμάτης οδυνηρές αποκαλύψεις. Μια υπόκωφη ιστορία εξιλώσης μιας σχέσης που αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στην αγάπη και το μίσος. Ένα συγκλονιστικό παιχνίδι αλήθειας υπό το φθινοπωρινό φως της Σουηδίας και τις σονάτες του Σοπέν, του Χέντελ και του Μπαχ. Η μάνα μια ιδιότροπη, δυναμική και εγωκεντρική γυναίκα και η κόρη πάντα κάτω από τη σκιά της μητέρας της, ανίσχυρη και άβουλη... Το όλο σκηνικό συμπληρώνεται με την παρουσία του πάστορα συζύγου της κόρης, ο οποίος διαδραματίζει και ρόλο αφηγητή κατά τη διάρκεια της ταινίας, καθώς επίσης και με την παρουσία της μικρότερης, ανάπηρης κόρης που είχε εγκαταλειφθεί από τη μητέρα σε ίδρυμα, χρόνια πριν.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιλογή του Ingmar Bergman να ονομάσει την ταινία του δίνοντας τον τίτλο «Φθινοπωρινή Σονάτα». Η ονομασία αυτή στηρίχθηκε στην ίδια την μορφή της ταινίας η οποία εμφανίζει μορφή σονάτας, μία από τις δύο βασικές φόρμες της κλασικής μουσικής. Η εν λόγω μουσική φόρμα αποτελείται από τρεις «ενότητες». Στο πρώτο στάδιο μας παρουσιάζονται δύο θέματα, δύο ιδέες. Στο δεύτερο δημιουργείται ένα είδος διαλόγου ανάμεσα σε αυτές τις ιδέες, αντιπαρατίθενται και συγκρούονται. Στο τρίτο και τελευταίο στάδιο, οι ιδέες επανέρχονται στην ξεχωριστή αρχική τους κατάσταση. Παρότι πρόκειται για τις ίδιες οντότητες η όλη διαδικασία τις έχει αναπτύξει και έχει φωτίσει στοιχεία τους που πριν δε βλέπαμε.

Στην ταινία βέβαια, οι δύο αυτές ιδέες είναι η μητέρα και η κόρη.

Δε θα μπορούσαμε όμως να αναφερθούμε σε μία ταινία του Μπέργκμαν, χωρίς να πούμε λίγα λόγια για τον ίδιο.

Ο Ι. Μπέργκμαν γεννήθηκε το 1918, στην Ουψάλα της Σουηδίας. Ο πατέρας του ήταν επίσκοπος και επιχειρήσε να γαλουχήσει το γιο του με άκαμπτες θρησκευτικές αρχές. Στην αυτοβιογραφία του, ο σκηνοθέτης θυμάται με τρόπο τις πειθαρχικές

κυρώσεις από τους γονείς του, όπως το φόβο που αισθάνθηκε κλειδωμένος σε μία ντουλάπα ή την ταπείνωση, όταν του επέβαλαν να φορέσει φούστα επειδή κατουρήθηκε στον ύπνο του. Η σχέση με τη μητέρα του υπήρξε επίσης ταραγμένη, σχέση που ο Σουηδός σκηνοθέτης επιχείρησε να αποτυπώσει αργότερα στις ταινίες του «Περσόνα» και «Κραυγές και Ψίθυροι». Στα 19 του έκοψε κάθε επαφή με τους γονείς του και οι σχέσεις τους δεν επουλώθηκαν ποτέ.

Στην πορεία αρχίζει σπουδές τέχνης και περνάει τις ώρες του μέσα στις κινηματογραφικές αίθουσες. Εργάζεται ως βοηθός σκηνοθέτη, γράφει τα πρώτα του θεατρικά έργα και σιγά σιγά κυριεύεται από τον ίλιγγο της δημιουργίας. Όλα αυτά τα χρόνια η μοναδική διέξοδος από το ασφυκτικό οικογενειακό του περιβάλλον υπήρξε η φαντασία.

Η εμμονή του με τη μεγάλη οθόνη όμως, είχε το τίμημά της. Του πήρε πολλά χρόνια να ξεχωρίσει τις κινηματογραφικές του φαντασιώσεις από την πραγματικότητα και πολύ συχνά περιέγραφε τη ζωή του σαν μια διαρκή μάχη με τους προσωπικούς του δαίμονες. Αυτή τη διαρκή μάχη επιχείρησε στην πορεία να την μετουσιώσει στην τέχνη του. Η γέννηση, το σεξ και ο θάνατος ήταν οι τρεις σταθερές εμμονές του, παρούσες με διάφορες μορφές σε όλη τη φιλμογραφία του. Καθόλου τυχαίο, καθώς πρόκειται για τις κατά τους φιλοσόφους, τρεις σταθερές της ανθρώπινης ύπαρξης.

Ως άνθρωπος ο Bergman χαρακτηριζόταν από πολλούς ως ερημίτης και ήταν εξαιρετικά μετρημένες οι φορές που εμφανίστηκε δημόσια. Μεγαλύτερος κριτής του εαυτού του υπήρξε ο ίδιος και δεν δίσταζε να ισχυριστεί ότι αποφεύγει να παρακολουθεί τις δικές του ταινίες, επειδή τις έβρισκε πολύ καταθλιπτικές. Δεν ήταν η πρώτη φορά που αμφισβητούσε το καθολικής αποδοχής έργο του. Κάποτε σε ένα περιοδικό είχε δημοσιευτεί ένα κείμενο που κατακρεουργούσε τις μπεργκμανικές ταινίες. Λίγο αργότερα αποκαλύφθηκε ότι ο άγνωστος κριτικός που το υπέγραφε, ήταν ο ίδιος ο Μπέργκμαν με ψευδώνυμο...

Η ταινία του μεγάλου αυτού δημιουργού μοιάζει με ακροβασία συναισθημάτων. Η ζωή, ο θάνατος και ο έρωτας –τα αιώνια ερωτήματα του ανθρώπου- κρύβονται πίσω από τις λέξεις, τα βλέμματα και τους διαλόγους των ηρώων. Σε καλούν να τους συμπονέσεις αλλά και να τους κρίνεις, να ταυτιστείς μαζί τους, αλλά και να τους απορρίψεις. Σα να σε ωθούν στην πάντα επίκαιρη παλινδρόμηση –αυτή πίσω στη μάνα.. Τη μάνα που αγαπάς και που μισείς, που χρειάζεσαι αλλά και διώχνεις. Σε αυτό το αίτημα για τη μοναδική και ανεπανάληπτη μητρική αγάπη, που κάθε λάθος, κάθε τρύπα και κάθε σχισμή της αφήνει ισόβιες ουλές –άλλοτε μικρές και άλλοτε μεγάλες. Πόσες φορές συνειδητά και πόσες ασυνείδητα δεν έχουμε ζητήσει την τέλεια μητέρα; Αυτή που ξέρει μόνο να αγαπά, να προσφέρει, να ασφαλίζει και να αποδέχεται; Πόσες φορές δεν έχουμε ψάξει ένα σύντροφο που να μας προσφέρει κάτι από αυτά ή όλα αυτά μαζί; Πόσες στιγμές αδυναμίας δεν έχουμε κουλουριαστεί εμβρυακά ζητώντας σιωπηρά την ηρεμία και την ασφάλεια της μητέρας;

Βλέποντας την ταινία, νομίζω ότι ανακαλύπτουμε κάτι παραπάνω από όσα περιγράφονται στις σκηνές της. Είδαμε τα δικά μας κενά, τα δικά μας παράπονα και τις δικές μας ανάγκες. Βρήκαμε λόγους και δικαιολογίες, αφουγκραστήκαμε λάθη και πάθη που κάτι μας θύμισαν. Ακόμα περισσότερο, ίσως είδαμε και κάτι ακόμα : εμάς παιδιά ή εμάς γονείς, μέσα από έναν σπασμένο καθρέφτη αναπαραστάσεων. Κάποιος έχει πει ότι η πιο σκληρή στιγμή για έναν άνθρωπο, είναι όταν συνειδητοποιεί ότι οι γονείς του είναι και αυτοί άνθρωποι με αδυναμίες –και όχι αλάνθαστοι θεοί. Είναι η

στιγμή που δεν ξέρει πού να απευθύνει τα παράπονά του, ποιον να κατηγορήσει για ότι του δυσκολεύει τη ζωή, για ότι τον βασανίζει και τον πονάει.

Σ αυτήν ακριβώς τη στιγμή της συνειδητοποίησης και της ανάληψης προσωπικής ευθύνης για την κόλαση της ζωής μας, ταιριάζει μία φράση του ίδιου του Μπέργκμαν : «Για μένα η κόλαση ήταν ένας φοβερά υποβλητικός τόπος / πάντοτε όμως θεωρούσα ότι βρίσκεται πάνω στη γη. Η κόλαση δημιουργείται από τους ίδιους τους ανθρώπους. Πάνω στη γη!»

Αυτή λοιπόν την αναμέτρηση με την προσωπική μας κόλαση, επιχειρεί να αποτυπώσει ο Bergman στην Φθινοπωρινή Σονάτα του, αναδεικνύοντας μία άλλη αναμέτρηση, αυτής μίας μάνας με την κόρη της. Η μία είναι ο καθρέφτης της άλλης. Τα τραύματα της μητέρας φαίνεται να κληρονομούνται στην κόρη και η δυστυχία της μάνας φαίνεται να γίνεται δυστυχία της κόρης. Οι δύο ηρωίδες παλεύουν και αυτές με τους προσωπικούς τους δαίμονες προσπαθώντας να εξιλεωθούν, να αγαπήσουν και να αγαπηθούν σε μια ύστατη προσπάθεια να κρατήσουν ζωντανή όχι μόνο τη σχέση τους αλλά και τον ίδιο τον εαυτό τους.